

Jurij Dobravec

Pogledi na varstvo narave

Naravovarstvo je mlada dejavnost in se je razvila kot nekakšen človekov odgovor na odgovor narave na človekova nepremišljena dejanja. Z dejavnostjo se ukvarjajo številne stroke, od katerih ima vsaka tudi svoj in svojevrsten pogled. Prispevek obravnava nekatere značilne poglede na varstvo narave, ki so danes znani v svetu, delno tudi pri nas. Imena posameznih pogledov so skrojena po temeljni ideji v njem; so bolj predlog kot definicija. Tu niso neposredno obravnavane dejavnosti, ki jim je naravovarstvo le stranski produkt ali stransko zanimanje, izognem se dejavnostim, ki probleme narave uporabljajo kot ekonomsko promotivne in tudi onim, ki jih izkoriščajo za politično, populacijsko ali ekonomsko globalno manipulacijo. Nekatere teh dejavnosti so nedvomno vključene v opisane poglede, druge so lahko njihova posledica.

Opisane poglede bi lahko združili v tri skupine. V prvo sodijo predvsem strožje antropocentrična in pogosto k aktivizmu nagnjena gledanja (formalizem, antroposuperiorizem, tehnicizem, konservatorstvo). Drugo so teoretski pogledi (sofisticionizem modelistični in juristični pogled), ki naravo obravnavajo nekako sterilno, tretje pa so pogledi, ki naravo opazujejo bolj z njene strani oziroma iz človekove notranjosti, bodisi neinstitucionalno, religiozno ali po spoznanju (primitivizem, mitologizem,

sukcesionizem). Nekateri pogledi, predvsem v prvi skupini, se vsebinsko izraziteje prekrivajo.

Bistvena razlika med njimi ni načelo humanistične etike, kaj je dobro in kaj ne, temveč hierarhija: varstvo narave mora temeljiti na notranjosti človeka in izhajati iz človekove notranje drže in narave. Le na tem temelju bo varovanje narave usmerjeno k dejanjem, ki bodo dejansko prispevala k boljšemu sožitju iz narave vse bolj iztrganega človeka, drugih živih bitij in celotnega planeta.

Ključne besede: varstvo narave, etika narave, narava, ogroženost.

Uvod

Govoriti o temi, ki je v svetu stara šele nekaj desetletij, ki nima praktično nobenega trdnega začrtanega razvoja, niti se je ne da uvrstiti kot vejo kakšne znanosti, je v tem trenutku težko predvsem zato, ker so si mnjenja, da je zadeva nujno potrebna, dokaj enotna, načini izvedbe pa zelo različni. Celotna družba se zaveda, da človek s svojim delovanjem naravo, iz katere izhaja in v katero se vrača, uničuje vse bolj in bolj. Ogrožena so naša sobitja, intenzivneje izumirajo zaradi nas in navsezadnje ogrožamo svoj lastni obstoj.

Zaradi omenjenih dejstev seveda ni čudno, da velja tema v zadnjem času za eno najbolj razvpitih, da se z različnimi oblikami tako imenovanega varstva

narave ukvarjajo številne inštitucije in posamezniki, veliko je celo takih, ki so do včeraj govorili nasprotno. Vsi udeleženci tega globalnega, pa tudi lokalnega dogajanja so si že v osnovi različni glede tolmačenja samega pojma varstva narave in celo pojma narava. Sicer dobronamerni načrti na tem področju so pogosto opremljeni z odvisnikom, »če je to mogoče«. S tem je spoznana resnica omenjena na najbolj banalno subjektivnost, ki se ustavi takoj, ko se je treba človeku nečemu odpovedati. Prav je, da se s temo intenzivno ukvarjajo tudi politične ustanove. To počno praktično vse politične stranke. Opazno pa je, da v svetu ni politične usmerite, ki bi naravo postavljala v ospredje zaradi narave same. Bistvena je politična zmaga. Konkretno izvajanje se namreč v primeru volilne zmage kar po pravilu ustavi ob zgoraj omenjenem odvisniku. Politični in poenostavljeni pragmatizem se prenaša tudi v stroke, ki se z naravo ukvarjajo znanstveno ali upravno.

Varstvo narave je trenutno stroka brez natančne definicije, brez določenega področja delovanja in brez natančnega cilja. Tudi o metodah bi se dalo povedati kaj podobnega. Usmeritve v svetu se tudi pri poklicnih naravovarstvenikih spreminjajo iz leta v leto. Vse manj je vsebine, vse več je forme, deklarativnosti in projektov za akcije. Učinki so dolgoročno gledano zanemarljivi. Vsakdo lahko naravovarstvo razlaga po svoje, čemur običajno sledi uveljavljanje argumenta moči nad močjo argumenta. Argumenti so pomanjkljivi celo glede potrebnosti takšnega delovanja, saj so si naročene raziskave zaradi nedorečenih

metodologij kar vedno tako nasprotno, da so neuporabne. Pri izrazoslovju je zmešnjava že pri osnovnih pojmihi.

Formalistični pogled

Oblikovanje je notranja potreba umetnika oblikovalca, ki skuša sedanje, stilizirano prenovljene ali popolnoma nove oblike sestaviti v novo celoto. Pri pravi umetnosti so te nove celote tako trajno popolne, da jih tudi odjemalci sprejmejo kot neizstopajoči del lastne življenjske okolice ali kot neizbrisno znamenje, ki vodi duha človeštva v zdrav notranji napredek.

Izvorno se dejavnost, povezana s formalizmom v varstvu narave, nanaša na razvoj poljedelstva, vrtnarstva in cvetličarstva po eni in po drugi strani na strokovne arhitekture, predvsem urejanje krajine, okolice bivališč in delno urejanje interierjev, če se kot sestavni deli uporabijo živi organizmi. Dejavnost formalističnih krogov v varstvu narave se močno navezuje tudi na konservatorstvo.

Bistvo tega gledanja na naravo je iskanje oblik in kombinacij oblik, ki se v njej pojavljajo. Formalisti se običajno ne ustavljajo le ob makrooblikah, temveč posegajo tudi v detajle, ki jih kasneje v obliki uporabnih ali okrasnih predmetov bolj ali manj abstraktno prenašajo v dimenzije, dosegljive v človeškemu očesu. To poglobljanje je običajno delno, saj ostane na oblikovni ravni, celo v funkcionalnost se spušča le takrat, ko je že prej spoznana s strani neformalistov in kadar je ta človeku v danem trenutku uporabna.

Tipičnega formalista vsebina narave ne zanima, saj jo pri svojem delu ne potrebuje – cilj dela sta oblika in vi-

dez. Konkretno to pomeni gladko pristržene zelenice, v like speljane vodotoke, gozdne in druge nasade, katerih elementi so sicer izvorno naravni, vendar tam navidez amorfno razporejeni. Dejavnost se poimenuje nega krajine, ki je v smislu konserviranja v stoletjih usklajevane oblike kmetijske pokrajine del varovanja človekove kulture. V isto smer sega tudi urejanje mestnih in drugih sorodnih parkov, ko dejavnosti dosežejo skrajnost v oblikovnem obrezovanju in sajenju rastlin.

V tipičnem formalizmu je značilno tudi ocenjevanje vrednosti in razvrščanje posameznih predelov narave. Po načelu številčne redkosti nastajajo sinteze, kot so »ogrožena živa bitja,« po načelu oblikovno-estetske značilnosti pa »varovani ekosistemi« in podobno. Ti objekti so zaradi tega gledanja več vredni na račun okoliških, ki v naravi zavzemajo prav tako enakovreden del, čeprav so na videz čisto običajni, celo neugledni. Zaradi njihove navidezne manjvrednosti jih zato »lahko žrtvu-jemo« za preprečevanja anarhije obiskovanja, to je v ureditev poti, dostopnih za sodobnega človeka turista, in infrastrukture kot opreme tako imenovanih naravnih spomenikov.

Antroposuperiorni pogled

Skoraj vsi pogledi na varstvo narave, ki so nastali v zadnjem času in zaradi razvoja družbe v zadnjih stoletjih, so antropocentrični: človeka postavljajo v središče vsega dogajanja, predvsem v sredino naravnih dobrin.

Izvor takega gledanja je skoraj gotovo v poenostavljenih razlagah judovskih in grških nauk, ki so podlaga sedanji

krščanski evropski kulturi. Ti nauki strogo ločujejo človeka od rastlin in živali, čeprav jih v naravi družijo izrazito enotna lastnost, to je življenje. Duševna razlika med človekom in živalmi je posplošena tudi na biološko raven. Človek je pri razlagi biblije spregledal božji nauk »skrbita za vrt«. Besede »podvrzita si zemljo in ji gospodujta« niso vzete kot gospodarno uporablanje zemeljskih dobrin, ampak kot izkoriščanje do tiste mere, ki dokazljivo ne ogroža človeka. Žal sta mera in dokazljivost časovno spremenljiva pojma. Kljub temeljnemu nasprotju samega nauka se človek predrzne zagrešiti izvirni greh – delati se vladarja nad vsem, torej enakega Bogu. Človek se odloča jemati Bogu, namesto prejemati od njega. Večina starozaveznih prerokov svati pred takim razmerjem, nekateri od njih naravo čutijo kot veličino Stvarnika.

Kristusov nauk se izrecno ne opredeli do teh vprašanj, čeprav poglobi večino starozaveznih praktično življenjskih naukov. Z njimi se kasneje ukvarjajo cerkveni učitelji, ki jim priznajo vsaj nepomembnost za konkreten človekov odnos do Boga, če ne napredujejo v razlago, osebno doživljanje narave ali bivanjsko povezanost z njo, kot se je to zgodilo pri Tomažu Akvinskem ali Frančišku Asiškem. Številni krščanski teologi še danes vztrajajo pri poenostavljeni judovski razlagi hierarhije narave in razmerja do nje.

Dodatno je ta pogled spodbujen s pridobitniško porabniško miselnostjo liberalnega kapitalizma, ki ji narava rabi kot poceni vir surovin. Posameznik v proizvodnem procesu je zadosti odtrgan od pristne narave, saj jo uporablja

le za rekreacijo (ki je prav tako čisto porabništvo), da neposredno ne čuti njenega vpliva, niti nima fizično življenjskega stika z njo. Zaradi te odtujitve ne čuti posledic izkoriščanja, saj si za stik z njo v sprostitvene namene vedno znova izbira nove, neokrnjene prostore, stare, ki jih je sam omadeževal, pa prepušča kot delno že tako ali tako degradirane možnosti nadaljnjega, navadno težkoindustrijskega izkoriščanja ali uničenja. V tem smislu ni čudno, da v Evropi začanja prevladovati meščanska miselnost, da so narodni in naravni parki zgolj sprostitveni poligoni, da ti meščani sebe štejejo za večino naroda, kar v demokraciji zahodnega tipa seveda pomeni prevlado in s čimer prihajajo do sporov s podeželani v okolici teh, prvotno zaradi narave varovanih okolij. Ta pogled zato varuje naravo samo toliko, kolikor to koristi trenutno prevladujoči strukturi ljudi.

Antroposuperiorni pristop je pravzaprav tudi vidik nekaterih sodobnih liberalističnih socioloških in psiholoških šol, ki človeka obravnavajo kot popolnoma neživalskega ali se tej povezanosti vsaj na veliko izogibljejo, s čimer človeško vrsto dvigujejo nad biosfero. Kljub temu se čudijo nekaterim popolnoma živalskim pojavom v vedenju. S tem je antropocentrizem v svoji smeri v bistvu celo presežen. V zdravi krščanski filozofiji se jasno razločuje človek kot biološko bitje od človeka kot osebe.

Tehnicistični pogled

Spričo močnega razvoja industrije in skupaj z njo kapitalističnega družbenega reda je ta pogled verjetno trenutno najbolj v ospredju. Kapitalizem s

svojimi zakonitostmi sili človeka v dejavnost. Aktivnost je seveda učinkovitejša ob primerni organizaciji, kar je privedlo do skrajne diferenciacije poklicev in piramidične ureditve v vseh delovnih procesov. V proizvodnji marsikaterega izdelka so konkurenčni samo še v podrobnostih visoko organizirani procesi. To drobljenje dejavnosti, ki najbolj zadeva večino ljudi po eni strani in aktivizem po drugi, sta res povzročila večjo učinkovitost, vendar hkrati tudi odtujitev od celote in izvorov za večino posameznikov.

Drugi izvor pogleda, lahko bi rekli bolj metoda gledanja, izhaja iz klasične evropske medicine. Gre za preprosti vzporednici: človek-medicina, narava-varstvo narave. Če sta prvi komponenti v vzporednicah živi, pomeni, da lahko »zbolita«, torej je treba z določeno akcijo to bodisi preprečiti ali v skrajnem primeru zdraviti. Preprost prenos v naravo metodološko seveda ne zdrži, saj je znanje o ostali živi naravi in njenih procesih neprimerljivo s količino znanja o človeškem telesu. Metode zdravljenja človeka so sorazmerno preizkušene, zato medicina s svojimi raziskovalno usmerjenimi sorodnimi znanostmi išče rešitev za podaljšanje življenja, s čimer pogosto prihaja v nasprotje celo s svojo lastno humanostjo, ki je na videz preseгла biološke danosti človeka. Evropska kvazikrščanska kultura kljub svoji krščanski izvornosti, v kateri je smrt del življenja oziroma njen presežek, s tem deluje proti lastnemu nauku, po katerem naj bi se človek ne bal smrti. Po drugi strani pa spet poskuša v svoji »socialnosti« nespособnim ali nezaželenim krajšati življenje s tako imeno-

vano lepo smrtjo.

Podobno vedenje sedaj zasledimo tudi v razmerju do narave, predvsem do življenja drugih bitij, zato nekatere od njih, ki jih je človek spoznal za pomembnejše, intenzivneje varuje in jim ne pusti celo umreti, drugim, v človeških očeh manj pomembnim, pa brez posebnih razmišljanj odstrani bios.

Pri tem pogledu gre torej za delovanje, ki s tehniko kot pridobitvijo sodobnosti posega v naravno okolje v smislu zdravljenja oziroma popravljanja uničenega. Nekakšen moralni čut, da je vse, kar je človek kruto izkoristil, za vsako ceno treba sanirati. Te sanacije v praksi s strani narave ne pomenijo generalne rešitve, saj gre pogosto le za premeščanje človeku škodljivih ali neuglednih lastnih stranskih proizvodov; pa tudi ekonomskega interesa gradbenih in strojniških strok, ki večinoma predstavljajo tehnicizem v varstvu narave, ni mogoče zakriti. To pomeni, da tehnicisti želijo naravi, predvsem pa človeku pomagati s tem, da na primer gradijo tehnično kar najbolj dovršene čistilne naprave ali odpadke kar najučinkoviteje predelujejo in varno shranjujejo. V gospodarskem smislu zato v njihovem interesu ni zmanjševanje količine odpadkov, kar bi edino lahko razbremenilo naravno okolje. Prav tako so čistilni objekti in deponije zaradi koncentracije naravi tujih snovi možne onesnaževalske bombe, ki lahko v najslabšem primeru ob naravnih katastrofah spremenjeno stanje še poslabšajo, redno pa s prostorsko koncentracijo ob vzdrževalnih delih ali okvaram obremenjujejo okolje.

Pogled se pokaže že v miselnosti nekaterih poklicnih naravovarstvenih ustanov, ki večino energije porabijo za načr-

tovanje akcij. Pomembni so jim torej akcijski plani. Tak pisarniški aktivizem sicer nima slabega učinka na naravo, najpogosteje pa ni izvedljiv zaradi pomanjkanja znanja, sredstev ali javnega nasprotovanja.

Konservatorski pogled

Povsem običajna posledica institucionalnega druženja narave in kulture v pojmu varstvo naravne in kulturne dediščine je privedlo do konservatorskega gledanja. Za srednjeevropske dežele bi pravzaprav lahko rekli, da je vzrok gledanja tudi ta, da so prvobitno naravni predeli resnično tako redki, da jih lahko štejemo za spomenike nekega preteklega obdobja. Zaradi pomanjkanja prvobitno naravnih predelov se za naravno dediščino štejejo tudi kmetijska zemlja, umetno gojeni vrtovi, drevesa in drugi objekti, ki vsebujejo živa bitja. Tako pojmovanje je sicer pozitivno, vendar obrnjeno izključno na človekovo okolje in briše razlike med vrednostjo originala in ponareodka. Hkrati izloči iz narave originalno vklopljenega človeka, vendar tistega, ki ga ta pogled ne prepozna več: golega, zgolj z osnovnimi življenjskimi potrebami, brez navlake porabništva, kot sta v interakciji z naravo predvsem turizem in reakcija.

Konservatorski pogled je v Evropi močno uveljavljen in politično priznan. Njegova glavna težnja je ohranjanje stanja, druga pa iz nje izhaja in jo stopnjuje: vračanje v prvotno stanje. Na prvi pogled sta ti dve dejavnosti pozitivni, toda v svoji pojavnosti sta obrnjeni prav proti naravi, če smo natančnejši, proti življenju. Največji absurdi se kažejo ob ohranjanju starih dreves ali

stanj nekaterih ekosistemov, ki so za naše oči lepši kot prvobitni. Pri vračanju v prvotno stanje se v praksi pogosto pokaže kratkoročnost tega mišljenja – prvotno stanje se namreč meri v najboljšem primeru z zgodovinskim spominom, v nekaterih primerih pa kar z osebnim. To pogosto pomeni vračanje na stanje, ki celo ni nujno prvobitno. Pogled skriva še eno porabniško usmerjeno miselnost. Tako kot je ohranjanje in obnavljanje nekaterih stavbnih kulturnih spomenikov ponekod stvar prestiža, tudi vračanje degradirane narave v prvotno stanje z izredno visokimi stroški in zaradi sedanjega pomanjkljivega znanja še z visokimi stroški vzdrževanja ostaja domena zelo bogatih družb ali posameznikov.

Sofisticionistični pogled

Pravzaprav je ta pogled od vseh opisovanih najbolj razbit in neenoten, saj ima skupne le osnovne značilnosti, rekli bi povezovalne, vendar gre v tem primeru morda bolj za razdruževalne. Znanost se je v zadnjih dveh stoletjih ali celo manj tako močno razdrobila v stroke in specialnosti, da je popolnoma zgubila celostnost. Delno v to celostnost sega le še splošni pedagoški sloj posameznih strok, ki pa je povečini matičnim strokam odmaknjen, prepuščen samemu sebi in pogosto več desetletij za ugotovitvami matice. Vzrok takega stanja je strahotno povečana količina informacij in z avtomatizacijo izredno pospešeno pridobivanje novih. Človeški um te množice novosti ni sposoben niti obdržati v zavesti, kaj šele preobraziti v novo kvaliteto. V zadnjih desetletjih se razvija nova povezovalna dejavnost, strojna informatika, ki

prevzema vsa rutinska dela upravljanja podatkov. S tem je znanstveniku, ki seveda obvlada vsebino, dana časovna možnost iskanja novih ugotovitev in vračanja k splošnemu. Strojno možganje hkrati lahko omogoča iskanje primerno preprostejše, popolnoma in neprilagojeno resnične in tudi splošnejše razumljive oblike predstavitve ugotovitev. Seveda je ob tem nujno, da stroj služi človeku, in ne nasprotno, kot žal opažamo v praksi.

Prihaja nekakšen neopolihistoriat, ki bo sicer visoko specializiran posameznik svoje ugotovitve posredoval v preprosti obliki, hkrati pa se bo po vzratnem načelu lahko informiral o ugotovitvah drugih specialnosti. Pri podatkovnih bazah se je zadeva že razvila v tako imenovane metapodatkovne baze, ponekod celo standardizirane.

Z varstvom narave se najintenzivneje ukvarjajo naravoslovne vede, predvsem geološke in biološke, delno kemijske, manj pa temeljne fizikalne. Razdrobljene naravoslovne stroke in specialnosti zaenkrat ne najdejo skupnega jezika: že v izrazoslovju prihaja do nasprotij in skrajno različnega razumevanja pojmov. Vsebinske in idejne razlike varstva narave večinoma izvirajo iz premočnega favoriziranja metode v posameznih strokah, kar zavira spoznanje vsebine kot celote. Konkretno to pomeni, da geolog drugače pojmuje kompleksen objekt v naravi kot na primer biolog ali celo kot njemu veliko sorodnejši geomorfolog.

Ta pogled prevladuje predvsem v akademskih kogih posameznih znanosti in strok znotraj njih: uveljavljata se vrtičkarstvo in ignoranca, če ne celo diskriminacija pogledov na isti objekt,

v tem primeru narave. napeljevanje na tako razmerje do sostrok poteka že v času študija.

Poseben pojav pri tem so aplikativne stroke, ki se ukvarjajo z naravo in imajo močan, zgodovinsko določen miselni vpliv na javno mnenje. Tako je gozdarstvo, ki močno prednjači, sledijo lovstvo/gojitev divjadi, ribolov/ribogojstvo in vse vrste kmetijstva. Vse se ukvarjajo z živimi objekti, nekatere celo v njihovem popolnoma naravnem okolju. Vendarle gre pri vseh za ekonomije, ki se v preteklosti do tistih delov narave, ki na videz niso posegali v njihov delovni prostor, niso zmenile. Popolnoma razumljivo je, da so ravno te gospodarske panoge, ki imajo neposreden stik z živim, prve sprevidele potrebnost drugačnega razmerja do ostale narave. Tu gre seveda spet za ekonomski pritisk, saj bi nadaljevanje prejšnjih načinov izkoriščanja panogo lahko hitro privedlo do propada. Ta ugotovitve in njeno izvajanje dokaj močno prispevata k varovanju prvobitne narave, predvsem življenja v njej, če ne gre le za prikrito, pogosto imenovano bio ali sonaravno gospodarjenje, ki bi ga kvečjemu lahko primerjali z varovanjem gojene narave. Večkrat se izkaže, da je gospodarjenje sonaravno samo toliko, kolikor to ustreza trenutni ekonomski naravnosti, ki je še vedno nasproti naravnim procesom.

Modelistični pogled

Temeljni znanosti matematika in filozofija sta v dobi razvite količinske informatike razvili metode, ki jih težko uvrstimo med ostale, bolj naravoslovno in matematično usmerjene poglede. Načelo modeliranja je izdelati mo-

del ali nekakšno enačbo, s pomočjo katere bo možno enake ali podobne pojave sorazmerno preprosto obdelati oziroma iz danih dejanskih ali teoretičnih podatkov napovedati rezultat. Model se sestavi iz treh osnovnih modulov. Iz vhodnega, v katerega zberemo kar največ dostopnih podatkov, operativnega, v katerem podatke predelujemo, in izhodnega, v katerem dokončno oblikujemo rezultat. Model je nujno večkrat preizkušen. Taki modeli so izredno uporabni v konstrukcijskih panogah, fiziki, tehniki in eksperimentalni kemiji, saj so neprimerne cenejši od neposrednih poizkusov, hkrati pa z možnostjo izdelave make-te dodatno pokažejo lastnosti obravnavanega objekta.

Taki modeli so seveda priročna metoda tudi v strokah, ki se ukvarjajo z živo naravo, v tem smislu tudi za naravovarstvo. Vendar se tu pojavi osnovni problem – kompleksnost narave. Problem se pojavlja že pri izoliranih in sorazmerno preprostih fizioloških ali etoloških poskusih v izoliranih laboratorijih, neprimerne pa se stopnjuje pri ekologiji, neposredno v naravi. Zaradi znanih omejitev strojnih možganov, s katerimi večinoma upravljamo modele, je nemogoče upoštevati vse dejavnike, ki se lahko pojavijo na vhodnih modulih. Prav tako dosedanje znanje ne omogoča učinkovite določitve operandov v centralnem delu, še manj poteka operacije, ki je zaenkrat sestavljena iz veliko več neznanj, kot je enačb, kar seveda onemogoča že samo postavitve modela. Uporabnost naj bi bila napovedovanje sprememb in s tem omejevanje npr. onesnaževanja ali drugače rečeno:

ugotavljanje pragov bistvenih sprememb v naravi, kar pa omenjene pomanjkljivosti skrajno onemogočajo. Kljub temu so nastali nekateri prilagojeni in zavestno pomanjkljivi modeli, ki skušajo konkretno podati kalup, po katerem se naravni procesi dogajajo. Običajno so glavni podatki, ki jih zavestno, zaradi omejitve opreme, izločijo, ravno zapleteno merljivi in med seboj težko matematično povezljivi biološki podatki. S tem je vrednost metode v naravovarstvu praktično izničena, saj so fizikalni in kemijski procesi vsaj v biosferi nedeljivo funkcionalno povezani z živim.

Uporaba modeliranja je verjetno prihodnost vsakega raziskovanja, vendar zaenkrat metode vhoda in centralnega procesiranja še čakajo na razvoj tehnike. Sedanje pomanjkljivosti najbrž najbolj nazorno prikaže modeliranje v meteorologiji, kjer gre bolj ali manj za fizikalne procese in ki si je zgradila izreden sistem opazovalnic, torej vhodnega modula, vseeno pa se kljub dolgoletnim izkušnjam in izbranim podatkom napoved dostikrat znatno razlikuje od dejanskega stanja.

Juristični pogled

Z združevanjem ljudstev v organizirane države je bil nujen razvoj napisane sistema pravil, ki je urejal odnose znotraj države in navzven. Za teritorialno državo je nujna ureditev prostorskih zadev, kamor lahko prištejemo tudi varovanje narave kot temeljnega človekovega okolja. Pravni sistemi so si danes bolj ali manj podobni, saj izvirajo iz istega kulturnega okolja grško-rimskih in judovsko-krščanskih postav. Pravni sistem je nujno dinamična struktura, saj se človekov um razvija, s čimer se spreminjajo tudi človekove potrebe. Pravna zamuda za umom običajno povzroča brezpravje.

Večina držav v svetu ima oblikovana pravna orodja, ki varujejo naravo in zaradi katerih povzročitelj prekrška odgovarja pred družbo, ki je pravne norme sprejela. Pravni pristop se zavzema, da se za vse možne prekrške proti naravi uvedejo klavzule, po katerih naj se kršitelj kaznuje.

Ta pogled vsebuje dva glavna problema. Prvi je pravna oziroma proceduralna zamuda, ki jo izkoriščevalci običajno izkoristijo za izpolnitev svojih, najpogostejše ekonomsko usmerjenih interesov. Dejanje proti naravi je morda moralno jasno sporno, vendar v pravnem sistemu ni izrecno prepovedano, torej je dovoljeno. Izkaže se, da je v tem smislu dovršenost pravnih sistemov odvisna od celostnega poznavanja problematike varovanja narave in sprotnega spremljanja sprememb, predvsem na novo nastajajočih oblik izkoriščanja. Drugi problem varstva narave s pravnega vidika je ta, da je posamezniku kljub zakonu omogočeno uničevanje – seveda s tveganjem kazni. Če je kazen ekonomsko gledano ugodnejša kot z dejanjem pridobljeni profit, se taka kršenja v nemoralnih krogih lahko redno ponavljajo.

Gospodarstvu podrejeno naravo torej kljub zakonom lahko uničujemo. Narava je zatorej verjetno v formalnem in vsebinskem smislu preobsežna za tlačenje v zakone. Pravno vrednotenje zato nujno ne more zadovoljivo ustrezati. Narava je nekako hiperjuristična, podobno kot na primer morala ali ustvarjalnost, ki jima pravna znanost ne more niti približno ustrezno slediti.

Mitologistični pogled

Skoraj vsa svetovna ljudstva v preteklosti in še v sedanosti poznajo božanstva, ki so povezana z naravo, v nekaterih mitologijah v živih bitjih žive duhovna bitja, spet v drugih so sveta sama živa bitja.

Pogled se je razvijal hkrati z razvojem poganških religij, večinoma zaradi neznanja: vse, česar z razumom niso mogli doumeti, so uvrstili v nadnaravno sfero. Inštitucionalno se te vrste mitologij v večjem obsegu ohranjajo med arhaičnimi ljudstvi osrednje in južne Azije, v evropskem kulturnem prostoru so jih v religioznem pogledu nadomestile bolj racionalno kompleksne vere. Predvsem na podeželju je kljub temu ostala množica vraž, urokov in ostankov poganskih praznovanj, povezanih z dogodki ali bitji v naravi. V mestnih okoljih se take primitivne oblike poganstva v glavnem ne pojavljajo, pač pa je dokaj moderno ukvarjanje s tako imenovanimi nadnaravnimi pojavi (kolikor so sploh nadnaravni), kot so telepatija, bioenergija raznih sevanj in podobno, ki prav tako vzbujajo strah pred neznanim. Omenjeni ostanki pretežno na podeželju in pretežno mestni pojavi mistike so si izvorno sorodni.

Pri takih pogledih se človek nekako izloči iz narave, ki zanj pomeni silo, ki je s svojim umom in sredstvi ne obvladuje. Parcialno gledano je taka narava s tem pasivno varovana, večinoma pa gre za dislocirano izkoriščanje. Mitologizirani človek v strahu pred naravnimi dogodki dovoljuje drugače mislečim, da mu iz narave prinašajo dobrine.

Neke vrste mitologijo kaže tudi vegetarjanstvo v vzhodni Aziji, ki selektivno varuje živali, ki so primerne za prehrano. V Evropo se mit prenaša kot okleščena, porabniško in v ekstravaganco naravnana in manj kot duhovna vrlina človeka.

Pogled primitivizma

V nasprotju z ostalimi, ki so se pojavili hkrati ali v razvoju družb sedaj prevladujočih civilizacij, se je ta pogled razvijal v prazgodovini učlovečevanja. Z današnjim jezikom bi ga bolje označili kot ostanek preteklosti, saj se danes v polnosti pojavlja le še med izoliranimi ljudstvi osrednje Afrike, Južne Amerike in Tihomorskih otočij. Zaradi neporabniškega načina življenja in nujnega vkapljanja njihove kulture v naravne procese to naravo varujejo, ker se zavedajo neposredne kratkoročne življenjske odvisnosti od nje.

Teh »divjakov« človek gospodarsko prevladujočih svetovnih civilizacij, ki se iz narave organsko izloča, ne šteje za sebi enakovredno raso, ampak gleda nanje kot na polživalska bitja, potrebna inkulturacije. Z velikopoteznim misijonarjem, ki je pri velikih narodih vedno imelo ekonomsko ozadje, je uničena prenekatera taka kultura. V sedanji prevladujoči nesuženjski obliki medčloveških razmerij se ohranjajo le drobci tega pogleda, in sicer le v primeru, če je primitivno ljudstvo zadosti veliko za biološko oziroma genetsko kontinuiteto, če je zadosti majhno, da za zahodnjaka ni ekonomsko zanimivo in če okolica ne vsebuje surovin za hiter zaslužek. Nekatere smeri tega pogleda so se zlasti v osrednji in jugovzhodni Aziji razvile v

pobožanstvenje narave, v Evropi pa v panteizem – seveda s pomočjo filozofskih utemeljitev.

V zahodnem svetu je ostanek takega gledanja na naravo oziroma neke vrste poganstvo značilno za nerazvite predele; na katerih se ljudje ekstenzivno ukvarjajo s kmetijstvom. Za ohranitev so v teh primerih morale biti dane posebne razmere, med katerimi so najvažnejše, da se mitologija narave ni razvila v premočno poosebljanje božanstev, da človek množice neznank v naravi ni takoj pobožanstvil, ampak da je v njem ostal zdrav raziskovalni duh, ki neznano neinstitucionalno spoštuje kot življenjsko danost in ki je za normalno preživetje morda sploh ni treba razložiti. Taka miselnost sama v sebi omogoča izredno učinkovito varovanje narave in dovoljuje samo smiselno izrabo za človekovo neporabniško življenje. Pogled se tudi presenetljivo ujema s praktičnim novozaveznim krščanstvom.

Sukcesionistični pogled

Kot nasprotje formalizmu in drugim antropocentrizmom se v sodobnem varstvu narave pojavlja sukcesionizem. Temeljna misel, ki jo ta pogled postavlja za pravilno, je, da mora človek naravi pustiti vse procese, kar ob sedanjih močnih degradacijah posebej velja za sanacijske: vse vrste ranaturacije je narava sama sposobna najbolje izvesti. Sukcesionisti so se nekako odtrgali od časovne razsežnosti človekovega življenja in subjektivnosti človekovega gledanja in jih zato ne moti, če je del narave dalj časa prizadet – v očeh formalistov neurejen – ne glede na povzročitelja: naravno katastrofo ali človekov poseg.

Druga tema sukcesionistov je brezpogojno sprejemanje življenja kot rojstva, življenja v ožjem pomenu, in smrti, gledano s stališča osebkov, vrste ali ekosistema. Bistvena razlika z ostalimi pogledi je dopuščanje smrti, ali z drugimi besedami, ne trudi se za umetno podaljševanje življenja.

Sukcesionistični pristop je kratkoročno gledano izredno krut in celo nesmišelen. Pravi, celo ekonomsko upravičen pomen pokaže šele v daljših razdobjih. Upravičenost takega ravnanja utemeljuje z evolucijskimi dejstvi, po katerih narava vsak element, ki ga razvije, ob morebitni močni neskladnosti izloči. Človek se je sicer že sam izločil iz biosfere, vendar pa le zavestna izločitev elementa samega ne pomeni tudi resnične izločitve iz narave: pomislimo le na dejstvo, da se človek miselno izogiblje velikemu delu narave, ki je tudi njegov relugator, namreč patološkim mikroorganizmom. V tem smislu je verjetno trenutno najbolj ogrožena prav »najbolj napredna«
bela rasa, ki je v povprečju z biološkega in tudi praktično življenjskega vidika najmanj vitalna.

Problem sukcesionizma je vklopitev sodobnega človeka v sodobno naravo. Načelno je to nemogoče, predstavniki pa zagotavljajo mišljenje o nujni spreobrnitvi človeka oziroma človeštva k neporabniškemu načinu življenja, in ne k spreminjanju narave pod lažnim nazivom popravljanja pokvarjenega. V tem smislu priznava človeka kot del narave le, če zavestno izrablja naravo izključno za svoje materialno in duhovno preživetje. V vseh drugih primerih, ko je cilj izkoriščanja dobiček (presežek) je človek naravi vedno na-

sproten, posebno nasproten ji je v primerih prikritega izkoriščanja dobrin, ki se pogosto skriva celo pod imenom varstvo narave.

Sklep

Varstvo narave je, kot vse kaže, pri vseh strokah in dejavnostih postalo nekakšen nujen in hvalevreden okras. Poklicni naravovarstveniki se povečini na to odzivajo z zavidanjem, priznati pa je treba, da nedefiniranost in strahotno pomanjkanje argumentov ne moreta prepričati v zahodnjaško ekonomijo usmerjenega sveta. Popolnoma jasno si namreč moramo priznati, da danes v zahodnem svetu ni nobenega razumevanja za naravo. Bistven je dobiček. Vedno. Naslovi z naravovarstveno vsebino so kulisa. Prav ta isti zahodni svet se najbolj intenzivno ukvarja s pojmom varstvo narave, čeprav sam nima skoraj kaj več prvobitnega varovati oziroma je v svetu zunaj Zahoda ogromno narave, ki jo je treba varovati, pa k temu Zahod prispeva le simbolično. Vsi načrti za zeleni planet, mater Zemljo, trajnostni razvoj ali kakorkoli se že lepo imenujejo, so v temelju popolnoma zgrešeni. Doslej pri nobenem takem projektu ni znana uspešna in trajna izvedba. Vsi so sicer dobri, vendar neuporabni: jasno je, da se jih ravnostisti, ki bi se jih morali držati in ki so jih morda celo pripravili, skoraj nikoli ne držijo. Če pa se jih, veljajo za fanatike. Prej ali slej se pokaže ekonomija ali negativna rešitev odvisnika »če je mogoče«. Evropejec se ne bo odpovaldal svojemu ugodju, ki ga je ustvaril na temelju kolonizatorstva v preteklosti in sedanjega izvoza odpadnih teh-

nologij in materiala v zdaj materialno revne predele sveta, zelo pogosto pod pretvezo pomoči ali celo humanizma. Istočasno načrti, ki so jih sestavili ljudje, ki so naravo v svoji okolici že uničili, govorijo o ohranjanju narave tistim, ki so jo s svojim razmerjem in (ne)razvojem materialne blaginje ohranili.

Tretjo skupino pogledov v njihovem originalnem smislu označuje potizivnost, ostale skrita negativnost ali indiferentnost. Bistvena razlika ni v etičnem vprašanju, kaj je dobro in kaj ne (v smislu humanistične etike), niti kaj posamezno gledanje konkretno, tudi dolgoročno, prispeva k varstvu in ohranjanju narave, temveč je najpomembnejša razlika v tem, da je tretja skupina v nasprotju z ostalima dvema na zunaj izrazito pasivna. Številne dejavnosti vseh pogledov so potrebne in koristne med drugim tudi za naravo. Iz tega bi smeli sklepati, da je učinkovito varstvo narave možno samo na ta način, da so ti pogledi, ki so predstavljeni pozitivno, etična podlaga, brez katere so tudi dejavnosti ostalih brez pomena. S tem je postavljena hierarhija, po kateri lahko vsaka dejavnost, ne glede na tukaj omenjeno negativnost ali vsaj dolgoročno nepozitivnost, s svojimi metodami učinkovito prispeva k varovanju narave samo, če ima kot podlago eno od notranjih, pozitivnih pogledov. Že malo obledeli slogan »vrnimo se k naravi« je torej izvedljiv samo na ta način, da se človek najprej vrne k samemu sebi, k svoji notranji naravi (razumu in čutenju) in iz nje črpa navdihe za potrebne dejavnosti pri varstvu narave.

ZVON

revija za kulturo in družbo
december 2001, letnik 4, št. 6

Izdajateljica in založnica

Mohorjeva družba Celovec

Sozaložnice

Mohorjeva družba Celje, Goriška Mohorjeva družba, Družina

Glavni urednik

Jože Horvat

Uredniški odbor

Janko Čar, Jože Horvat, Janez Markeš, Matija Ogrin, Jurij Paljk, Veselka Šorli Puc,
Igor Senčar (namestnik gl. urednika), Brane Senegačnik, Hanzi Filipič

Naslov uredništva

Poljanska 97, Ljubljana, tel. 01/230-10-97, faks: 01/432-11-22

Uprava

Poljanska 97, Ljubljana, tel. 01/230-10-97, faks: 01/432-11-22

Cena

posamezne številke v redni prodaji 1.600 SIT oz. 100 ATS, oz. 15.000 ITL,
letna naročnina 8.100 SIT oz. 540 ATS, oz. 80.000 ITL

Oblikovanje

Studio Kocbek

Prelom

Družina, Ljubljana

Tisk

Mohorjeva tiskarna v Vetrinju pri Celovcu

ISSN 1408-645X

Rokopisov ne vračamo.

Revijo finančno podpira Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.
Urad avstrijskega zveznega kanclerja je letošnjemu letniku Zvona
nakazal 40.000 ATS subvencije.

Kennzahl 309708K98U

P. b. b.

Verlagspostamt 9020 Klagenfurt